

Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, sv. 6(2012), str. 17-31
Vinko Barić: Zaposlenost u poljoprivredi Bjelovarsko-bilogorske županije: stanje i perspektive

Vinko Barić

UDK: 631:331(497.5-35Bjelovar)

Pregledni članak

Rukopis prihvaćen za tisak: 7. 3. 2012.

ZAPOSLENOST U POLJOPRIVREDI BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE: STANJE I PERSPEKTIVE

Sažetak

Radna je snaga u poljoprivrednoj proizvodnji temeljni input svekolikog pretpretka djelatnosti. Opći trend smanjivanja udjela poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu odražava nestanak tradicijskog karaktera poljoprivredne djelatnosti i njezinu transformaciju u razvijenu tržišno orijentiranu djelatnost. Procesi deagrarizacije i urbanizacije nezaustavljivo oblikuju proizvodnu strukturu gospodarstva u smjeru sve manjeg značenja poljoprivrede u gospodarstvu. Ipak, strateško značenje poljoprivredne proizvodnje (prije svega, njezina prehrambena funkcija) aktualiziralo je rasprave o potrebi većeg napora nositelja ekonomske politike u primjerenijem pozicioniranju ove djelatnosti u globalnim uvjetima razvoja. Analiza značenja poljoprivredne proizvodnje u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji ukazala je na značajnu činjenicu: poljoprivreda u Županiji ima veće značenje u odnosu na prosjek zemlje. Udio radne snage u poljoprivredi Županije prosječno je viši u odnosu na stanje u zemlji. Obilježje zaposlenosti i radne snage u poljoprivrednoj djelatnosti Županije ukazuje na slabu obrazovnu razinu i nepovoljnu dobnu strukturu poljoprivrednika. Ukoliko se ovome doda rascjepkanost poljoprivrednih posjeda, tada je razvidno da u Županiji nisu ostvarene temeljne pretpostavke razvoja učinkovite poljoprivredne proizvodnje. Stoga je u narednom razdoblju potrebno na lokalnoj razini povećati proizvodnju i zaposlenost u poljoprivredi. Tim prije, ako se ima na umu dobra gospodarska osnova za razvoj ekološke poljoprivredne proizvodnje.

Ključne riječi: depopulacija; senilizacija poljoprivredne proizvodnje; disperzna naseljenost; funkcionalna nepismenost; rascjepkanost posjeda; ruralni razvoj; tržnice.

1. Uvodne napomene

Ovaj rad je analiza aktualnog stanja gospodarskog razvitka Bjelovarsko-bilogorske županije, posebice karakteristika radne snage u poljoprivrednoj djelatnosti i preporuke za promjene u narednom razdoblju.

Rastući problemi gospodarskog razvoja u Hrvatskoj aktualizirali su potrebu pronalaženja mjesta izlaska iz krize. Od znanosti se, kao nikada dosada, očekuju prijedlozi i rješenja koja bi, uz prisutne ljudske, materijalne i financijske resurse, trebala dovesti do dugoročnije gospodarske stabilnosti. Premda se kontekst krize često stavlja u globalne okvire, ipak bolja razvojna postignuća treba tražiti na prostoru uži teritorijalnih jedinica.

Analiza temeljnog problema usredotočuje se na stanje ljudskih resursa u poljoprivrednoj djelatnosti s naglaskom na obrazovnu i dobnu strukturu osoba koje se bave poljoprivrednim zanimanjem. Isto tako analizom nezaposlenih poljoprivrednika u Županiji daju se preporuke za ublažavanje prisutnih problema uopće u ovoj djelatnosti. Dakako, rješenja koja se nude ne izlaze iz konteksta hrvatske gospodarske zbilje. Stoga svaki napor lokalne razine vlasti treba voditi računa o cjelini ekonomske politike u zemlji.

U radu se polazi od teze da poljoprivredna proizvodnja, unatoč stvaranju razvijene robne proizvodnje, ima i dalje tradicijska obilježja. Ona su posebno naglašena u poljoprivredi Bjelovarsko-bilogorske županije. Stoga se u narednom razdoblju trebaju poboljšati kvaliteta ljudskih i materijalnih uvjeta proizvodnje. U premošćivanju istaknutih problema u poljoprivredi sugerira se daljnji razvoj plasmana poljoprivrednih viškova putem tržnica i posebice sajamskih priredaba u certifikaciji i prezentaciji autohtonih poljoprivrednih proizvoda.

2. Temeljna obilježja stanovništva Bjelovarsko-bilogorske županije

Svaka rasprava o zaposlenosti i nezaposlenosti treba nužno polaziti od stanja i promjena ključnih razvojnih čimbenika. Demografske i ekonomske karakteristike ljudskih potencijala dugoročno predstavljaju okvir svekolikog razvoja pojedine regije. U uvjetima rastuće mobilnosti ljudskih potencijala razvoj pojedine regije uvjetuju i procesi „seljenja“ ljudi u potrazi za boljim radnim i životnim uvjetima. Uz ljudske potencijale, materijalni čimbenici razvoja su također pretpostavka skladnoga razvoja. Gospodarska osnova predstavljena kroz proizvodni kapital dugoročno određuje dinamiku gospodarskog rasta i razvoja.

Hrvatska kao zemlja uskoga tržišta prošla je u prethodnom razdoblju kroz značajne promjene strukture stanovništva. Uz stalno prisutno smanjivanje broja ukupnog stanovništva, zemlju su zahvatili i drugi procesi: starenje stanovništva, promjene socijalno-ekonomske strukture stanovništva, urbanizacija i zamjetna promjena obrazovne strukture stanovništva. Spomenuti procesi su, uz određene negativne posljedice, potaknuli ostvarivanje temeljnih ciljeva gospodarskog i socijalnog razvoja zemlje. Posebice, u posljednjih dvadesetak godina neovisnosti zemlje.

Ipak, recesijski procesi, koji traju dulji niz godina, otvaraju niz pitanja koja se svode na jedno: kako zaustaviti stagnaciju u gospodarstvu? U uvjetima rastuće globalizacije ekonomskih tijekova rješenja se sve češće traže na područjima znatno širim

od državnih granica a istovremeno je zanemaren regionalni pristup koji je bremenit brojnim problemima. Hrvatska je mala država s velikim brojem lokalnih jedinica: s 428 općina, 122 grada te 20 županija i Grad Zagreb. Tako administrativno-teritorijalno usitnjeni prostor ne može učinkovito djelovati bez odgovarajućih promjena. Stoga svaka analiza razvojnih uvjeta uži teritorijalnih jedinica predstavlja solidnu osnovu za vođenje ekonomske politike na razni cijele zemlje.

Bjelovarsko-bilogorska županija s površinom od 2.636,67 km² i 133.084 stanovnika predstavlja, u okvirima zemlje, županiju srednje veličine. Gospodarski prostor Županije obilježen je ispodprosječnim bruto domaćim proizvodom po stanovniku (u odnosu na nacionalni prosjek Republike Hrvatske), padajućim trendom broja zaposlenika i velikim brojem poduzetnika koji posluju s gubitkom. Bjelovarsko-bilogorska županija se prema visini bruto nacionalnog dohotka nalazi na 6. mjestu unutar regije Panonska Hrvatska te je s € 6.691,00 BDP po stanovniku značajno ispod prosjeka zemlje (€ 9.656,00). Ovako nepovoljni makroekonomski pokazatelji posljedica su simultanog djelovanja nepovoljnih kretanja u zemlji i zatečenog stanja u Županiji.

Za ukupan razvoj Županije u narednom razdoblju od presudnoga značenja bit će smjer razvoja ljudskih potencijala. Stanovništvo je u konačnici prisutno u proizvođačkoj i potrošačkoj funkciji. Sa stajališta razvoja poljoprivrede to znači da će za učinkovitiji i dinamičniji razvoj ove djelatnosti trebati poraditi na aktivnim mjerama populacijske politike, mjerama obrazovne politike i kontroliranom procesu deagrarizacije prostora Županije. Stoga i naredni pokazatelji su u funkciji spoznaje demografskih kretanja u Županiji kao osnove akcije lokalnih vlasti.

Podastrijeti pokazatelji demografske strukture stanovništva Županije potvrđuju poznate nepovoljne tendencije u razvoju stanovništva na razini cijele zemlje. Broj stanovnika u proteklim desetljećima se stalno smanjivao. To potvrđuju podaci koji govore da su se procesi deagrarizacije – urbanizacije nepovoljno odrazili na zadržavanje stanovništva u Županiji. Istaknuti broj stanovnika zadnjeg popisa stanovništva iz 2001. (133.084 stanovnika), prema procjenama Državnog zavoda za statistiku 2009. godine smanjen je na 124.646 stanovnika. Smanjenje broja stanovnika u proteklom razdoblju neposredno se odrazilo na procese starenja stanovništva i na gustoću naseljenosti. Iz tablice je razvidno da se u promatranom razdoblju bilježi stalni proces depopulacije što će, ako se trend nastavi, ugroziti demografsku i ekonomsku reprodukciju Županije. Na taj će način procesi depopulacije od posljedice društveno-ekonomskog razvoja Županije prerasti u uzrok svekolikih ekonomskih i socijalnih problema.

Tablica 1. Demografska obilježja stanovništva Bjelovarsko-bilogorske županije u razdoblju od 2001. do 2009.

Udio stanovništva u ukupnom stanovništvu Hrvatske	3 % (133.084 stanovnika)					
Stanovništvo prema školskoj spremi (u % - popis 2001.)	VSS 3,82 VŠS 2,6 SSS 37,34 OŠ 26,17 4-7 razreda OŠ 17,92 1-3 razreda OŠ 5,64 Bez škole 3,47 Nepismeni 2,42 Nepoznato 0,58					
Prosječna gustoća naseljenosti (popis 2001.)	Hrvatska 78,5 stanovnika po 1 km ²			Županija 50,18 stanovnika po 1 km ²		
Prirodni prirast stanovništva	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
	-711	-617	-615	-692	-622	-684
Promjena broja stanovnika Županije u razdoblju 1971. - 2001.	Ukupan broj stanovnika se smanjio za 14,8 % - 23.275 stanovnika					
Koeficijent starosti	Bjelovarsko-bilogorska županija 23,5			Hrvatska 21,6		
Prostorni razmještaj stanovnika Županije	Disperzna naseljenost – otežavajuće okolnosti funkcioniranja infrastrukture. Od ukupno 323 naselja njih 177 ima do 200 stanovnika.					
Odnos gradskog i ruralnog/prijelaznog stanovništva	Bjelovarsko-bilogorska županija Gradsko: 33 % Ruralno/prijelazno: 67 %			Hrvatska Gradsko: 51,3 % Ruralno/prijelazno: 48,7 %		

Izvor: *Razvojna strategija Bjelovarsko-bilogorske županije 2011. - 2013.*, Bjelovar, 2010., str. 48. (autorova obrada)

Pokazatelji obrazovne strukture stanovništva govore da su činjenice još nepovoljnije u odnosu na stanje u zemlji u cjelini. Čak 55 % odraslog stanovništva nema obilježje funkcionalne pismenosti koja je nužno potrebna za iole dinamičniji razvoj Županije. Funkcionalna pismenost stanovništva ili tzv. prag minimalnih sposobno-

sti uključuje informatičku pismenost i znanje stranog jezika. Ova će činjenica posebice doći do izražaja pri analizi zaposlenosti stanovništva u djelatnosti poljoprivrede. Kao temeljna mjesta rješenja ističu se financijski naponi Županije da se decentraliziranim sredstavima potaknu određeni oblici formalnog i neformalnog obrazovanja. Isto tako, određenim poticajnim mjerama potrebno je zadržati postojeću obrazovnu radnu snagu te poticati povratak onih koji završavaju svoje obrazovanje izvan Županije. Drugačije rečeno, potrebno je stvarati ozračje u kojem će obrazovani i mladi pojedinci pronaći dugoročni interes rada i života na prostoru Županije. Tu se očekuju puno veći naponi županijskih i gradskih vlasti koje trebaju spoznati činjenicu da se veći fiskalni kapacitet Županije ostvaruje poticanjem razvoja gospodarstva.

Gornja tablica otkriva još jedan od ključnih problema Županije. To je prostorni raspored stanovništva. Bjelovarsko-bilogorska županija ima ukupno 323 naselja od kojih 177 ima do 200 stanovnika. Ta činjenica upozorava da tako disperzna naseljenost otežava ne samo rješavanja temeljnih infrastrukturnih problema, nego na vrlo jasan način govori o stvarnim mogućnostima razvoja učinkovite poljoprivredne proizvodnje. Kao što ćemo kasnije vidjeti, u uvjetima naglašene rascjepkanosti posjeda, velik broj obitelji raspolaže s poljoprivrednim imanjima koja svojim obilježjima nisu pretpostavka većoj proizvodnji.

3. Zaposlenost u poljoprivredi Bjelovarsko-bilogorske županije: stanje i perspektive

Radna snaga u poljoprivredi kao jedan od temeljnih činitelja poljoprivredne proizvodnje vjerodostojan je pokazatelj značenja ove djelatnosti u gospodarskom razvoju Županije. Opći društveni i gospodarski razvitak u uvjetima dinamičnog znanstveno-tehnološkog razvoja omogućavali su oslobađanje rada u poljoprivredi i zapošljavanje u nepoljoprivrednom sektoru. Tempo napuštanja poljoprivredne proizvodnje ovisio je gotovo isključivo o razvoju industrije, prometa, trgovine i drugih nepoljoprivrednih djelatnosti. Tradicionalni sadržaj poljoprivredne proizvodnje gubi svoje karakteristike (visoki udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu, niska produktivnost rada, slaba kapitalna opremljenost proizvodnje, visoki udio pojedinih ratarskih kultura u proizvodnji, rascjepkanost posjeda, i slično) s izrazito nepovoljnim ishodom. U slučaju radne snage, javljaju se nepoželjni procesi senilizacije i feminizacije poljoprivredne proizvodnje. Povećani udjeli starijeg poljoprivrednog stanovništva uz rastuće udjele ženskog poljoprivrednog stanovništva tipična su slika hrvatskoga sela koja se sporo mijenja. Poljoprivrednu proizvodnju češće napuštaju mlađe osobe koje se, nakon obrazovnih postignuća, rijetko vraćaju u svoj zavičaj i na taj način dodatno utječu na nepovoljne karakteristike radne snage u poljoprivrednoj proizvodnji. Nekadašnja živopisnost literarno opisanih krajolika tako postaje tek tužna priča uz stalna „nastojanja“ i obećanja da nešto treba mijenjati. A promjene često imaju virtualni karakter koji pogoduje (ne)odlučnim pojedincima:

kada se stvori prva prilika napušta se rodni zavičaj i uranja se u sveprisutni proces urbanizacije s neizvjesnim posljedicama. Tako se odljev radne snage sve manje doživljavao kao mehanički prijelaz poljoprivrednika u nepoljoprivredni sektor, a sve više kao gospodarsko-socijalni problem s dubokim promjenama materijalnog i socijalnog stanja zajednice.

Rečenim problemima pridružio se još jedan. Svaka analiza stanja zaposlenosti u poljoprivredi susreće se s nepremostivim poteškoćama izračuna stvarnog broja osoba koje se bave poljoprivrednom proizvodnjom. U nepoljoprivrednom sektoru situacija je puno jasnija budući da je kriterij radnog odnosa jače prisutan u odnosu na poljoprivrednu djelatnost. Teškoće razgraničavanja aktivnih od neaktivnih osoba dolaze osobito do izražaja kod kategorije pomažućih članova obitelji i marginalnih radnika u poljoprivredi. Razvidno je da se u slučaju radne snage u poljoprivredi radi o obiteljskoj radnoj snazi koja se u uvjetima individualne poljoprivredne proizvodnje temelji na instituciji domaćinstva - kućanstva. No, statistici radne snage ostaju brojne nedoumice utvrđivanja stvarnog broja onih osoba koje se bave poljoprivrednom proizvodnjom. I analiza koja slijedi opterećena je spomenutim nedorečenostima. Sva literatura, koja istraživačima stoji na raspolaganju, upućuje na zaposlene, ali statistički prepoznate. Tako službena statistika spominje 1.319 osoba kao zaposlene osobe u poljoprivrednoj proizvodnji Županije. Broj stvarno uključenih u poljoprivrednu proizvodnju je, daka-ko, puno veći. Logikom službene statistike proizlazi da se poljoprivrednom proizvodnjom gotovo podjednako bave stanovnici urbanog dijela u odnosu na ruralni dio Županije. Od ukupno registriranih osoba koje se bave poljoprivredom njih 642 smješteno je u pet gradova (Bjelovar, Čazma, Daruvar, Garešnica i Grubišno Polje) dok je 677 osoba pozicionirano u 14 općina Županije. Dakle, ovdje je riječ o osobama koje nužno nisu prisutne u izravnoj poljoprivrednoj proizvodnji; može se pretpostaviti njihova aktivnost u svojevrsnoj logistici djelatnosti. „Urbani“ karakter bavljenja poljoprivredom u Županiji u sebi skriva određene nepoznanice glede ekonomske aktivnosti u području agrara. Za detaljniju analizu stvarne zaposlenosti u poljoprivredi ostaje tek nepouzdana metoda procjene koja daje tek okvir za možebitnu promjenu stanja.

Tablica 2. Temeljna obilježja zaposlenosti¹ i poljoprivrednih kućanstava u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji 2001. - 2009.

Udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu Županije (u %)	26,6		
Prosjek za Hrvatsku (u %)	9,1		
Broj zaposlenih u poljoprivredi Županije	1.318		
Broj poljoprivrednih kućanstava	23.479		
Odnos broja kućanstva i veličine poljoprivrednog posjeda	Preko 50% članova kućanstva obrađuje zemljište Do 3 ha	20% kućanstva obrađuje zemljište 5-10 ha	14% kućanstva obrađuje zemljište Preko 10 ha
Broj članova poljoprivrednih kućanstava	76.104		
Broj članova poljoprivrednih kućanstava koji su zaposleni	52.577		
Dobna struktura zaposlenih u poljoprivredi prema definiciji zaposlenosti DZS (u %)	18-29 godina 14,4	30-49 godina 58,7	50-65 godina 26,9
Dobna struktura članova poljoprivrednih kućanstava prema definiciji kućanstva DZS (u %)	Do 25 godina	26-64 godine 8,0	65 i više godina 52,0
Obrazovna struktura zaposlenih u poljoprivredi Županije (u %):	A) Prema kriteriju zaposlenosti (DZS) <ul style="list-style-type: none"> - VSS i VŠŠ : 14,9 - SSS : 40,0 - NSS: 5,4 - PKV - NKV: 26,2 - VKV- KV: 13,5 		
	B) Prema kriteriju poljoprivrednog kućanstva <ul style="list-style-type: none"> - praktično iskustvo: 98,4 - tečaj: 0,2 - trogodišnja srednja škola: 0,2 - četverogodišnja srednja škola: 0,8 - viša škola-fakultet: 0,4 		

Izvor: Zaposlenost i plaće u 2009., Statistička izvješća broj 1419, DZS, Zagreb, 2010., str. 116. i 177.; Razvoj na strategija Bjelovarsko-bilogorske županije 2011. - 2013., str. 48.

¹ Napomena: U poljoprivredi Županije visokostručno obrazovanje uključuje 1 doktora znanosti i 2 magistra znanosti.

Zaposleni su osobe koje su u referentnom tjednu obavljale bilo kakav posao za novac ili plaćanje u naturi. To su svi zaposlenici, samozaposlene osobe i članovi obitelji koji pomažu poslovnom subjektu u vlasništvu člana obitelji (trgovačko društvo, poduzeće, obrt, slobodno zanimanje, poljoprivredno gospodarstvo). Podaci o zaposlenim poljoprivrednicima dobivaju se na osnovi matične evidencije o aktivnim osiguranicima mirovinskog osiguranja.

Kućanstvo je mala ekonomska zajednica koja nije uvijek, iako najčešće to jest, zajednica srodnika koji žive skupa i dijele troškove života (stanovanje, hrana i drugo).

Na što upućuju iznijeti pokazatelji? Prvo što se može uočiti jest da se javljaju dva metodologijska pristupa obuhvatu zaposlenosti u poljoprivrednoj djelatnosti. Službena statistika, koristeći se definicijom zaposlenosti, određuje broj i strukturu zaposlenih. Na ovaj način prikazana je dobna i obrazovna struktura zaposlenih u poljoprivredi Županije. Drugi pogled na ekonomsku aktivnost stanovništva u poljoprivredi Županije polazi od koncepcije poljoprivrednih kućanstava. Ona u sebi sadrži anketni pristup prema stvarnoj ekonomskoj aktivnosti u poljoprivredi. Pri tome se određuje broj onih koji na ovaj ili onaj način privređuju u poljoprivrednoj djelatnosti.

Razvidno je da postoje zamjetne razlike u predloženim pokazateljima. Za vođenje primjerene agrarne politike potrebno je imati detaljniji uvid u stvarno stanje ekonomske aktivnosti stanovništva na području poljoprivredne proizvodnje.

Udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnoj populaciji Županije značajno je viši u odnosu na prosjek zemlje. Ova činjenica je svakako važna poruka nositeljima ekonomske politike na lokalnoj razini. Ako ni zbog čega drugoga, onda zbog činjenice da agrar angažira zamjetan dio ljudskih resursa, ali i proizvodnog kapitala. Tranziciju strukture stanovništva treba „preokrenuti“ u korist poboljšanja kvalitete poljoprivrednog stanovništva (prije svega dobne i obrazovne kvalitete).

Već je ukazano na značajnu razliku između broja zaposlenih u poljoprivredi prema službenoj statistici i broja članova kućanstava kojima je poljoprivreda zanimanje. Ovaj raskorak će u narednom razdoblju biti smanjen budući da moderna robna proizvodnja u poljoprivredi traži jasnu distinkciju uloge ljudskog i proizvodnog kapitala u odnosu na obilježja naturalne proizvodnje.

Problem rascjepkanosti posjeda općenito je bolika hrvatskoga agrara, a nije zao bišla ni ovu Županiju. Budući da se minimalna veličina za efikasnu poljoprivrednu proizvodnju procjenjuje na posjed od 10 hektara, teško je očekivati da će usitnjenost posjeda uz ostale nepovoljne činjenice polučiti dobre rezultate.

Prikazana dobna struktura poljoprivrednog stanovništva pokazuje određene razlike između pokazatelja koje nudi službena statistika i onih koji su dobiveni anketom na terenu. Tako, često isticani problem senilizacije poljoprivredne proizvodnje nije registriran kod zaposlenika u poljoprivredi. Vjerojatno poradi činjenice da se radi o institutu radnog odnosa, te stoga i nije moguće pronaći zaposlenike sa 65 i više godina. U slučaju članova poljoprivrednih kućanstava situacija je drugačija. Udio starijih osoba (65 i više godina) nije mali (oko 20 %), što treba imati na umu.

Ovoj činjenici pridodajemo i usitnjenost poljoprivrednog posjeda. Teško je, naime, očekivati viškove proizvodnje kojoj se kao pretpostavka javlja mali posjed i staračko domaćinstvo.

Obrazovna struktura poljoprivrednog stanovništva Županije je izrazito nepovoljna. Gotovo da bi se, prema iznesenim karakteristikama poljoprivrednih kućanstava, mogla opisati metaforom „pleti kotac ko i otac“. Kako drugačije objasniti činjenicu da čak 98 % poljoprivrednika ima tek „praktično iskustvo“. Premda je iskustvo značajno za svaki posao, ipak, za usvajanje ekonomskih i tehničkih znanja potrebne su određene obrazovne pretpostavke. Situacija je povoljnija ukoliko se u razmatranje uzmu pokazatelji službene statistike. Tu je zamijećen veći udio kvalificirane radne snage (čak 1 doktor znanosti i 2 magistra znanosti). Međutim, postavlja se pitanje rasporeda kvalificirane radne snage: koliko je u izravnoj funkciji proizvodnje, a koliko je dio administrativnog aparata Županije.

Tablica 3. Struktura nezaposlenih u poljoprivredi Bjelovarsko-bilogorske županije prema zanimanju, stanje 31.10. 2011.

Zanimanje	Broj
Poljoprivredni radnik	157
Šumski radnik	151
Vrtlarski radnik	72
Vinogradarski radnik	36
Ratarski radnik	36
Stočarski radnik	32
Cvjećar	31
Berač poljoprivrednih proizvoda	26
Šumarski tehničar	25
Poljoprivredni tehničar	21
Vrtlar	19
Inženjer poljoprivrede	18
Agronom	11
Ratar	10
Voćarski radnik	8
Pomoćni vrtlar	6
Veterinarski tehničar	5
Inženjer stočarstva	5
Diplomirani inženjer šumarstva	5
Ukupno	674

Izvor: Dokumentacija Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, listopad 2011.

Kao posljedica općih gospodarskih kretanja na razini Županije javlja se rastuća nezaposlenost i u poljoprivrednoj djelatnosti. Međutim, na rast nezaposlenosti u poljoprivredi dodatno je utjecala i obrazovno-profesionalna struktura pojedinaca kojima je poljoprivreda zanimanje. Tako, u strukturi nezaposlenih dominiraju zanimanja poljoprivrednog i šumskog radnika. Njihov veliki udio u ukupnom broju nezaposlenih je izravna posljedica smanjenih proizvodnih aktivnosti u poljoprivredi i šumarstvu.

U narednom razdoblju potrebno je jačanjem strukovnog obrazovanja poticati razvijanje onih proizvodnih vještina koje su tržišno održive. Gospodarski prostor Županije, u tom smislu, veoma je pogodan za dinamičniji razvoj ratarskih i vrtlar-skih kultura veće ekološke vrijednosti.

4. Tržnica – izvor legalne zaposlenosti ili sive ekonomije

Poljoprivredna djelatnost se po mnogočemu razlikuje od ostalih gospodarskih djelatnosti. Uobičajeno je isticati drugačiji položaj radne snage, veći utjecaj egzogenih čimbenika na proizvodnju, drugačiji karakter robnih viškova, specifičnost prehrambenih funkcija djelatnosti, oblike plasmana viškova proizvodnje i slično. Zbog svega rečenog, drugačije se promatra odnos tradicionalnog i modernog, odnos naturalne i robne proizvodnje.

Povijesni pogled na razvoj poljoprivredne djelatnosti nezaobilazno uključuje i raspravu o jednom drugačijem sadržaju koji ima svoje tradicionalne vrijednosti, ekonomski i socijalni karakter, ponekad i karakteristike turističke atrakcije. To je tržnica, mjesto gdje se stoljećima susreće ponuda i potražnja agrarnih viškova, mjesto gdje se ostvaruje dohodak poljoprivrednih proizvođača, mjesto gdje se potvrđuje ekonomska aktivnost poljoprivrednog stanovništva.

Brojne su storije napisane od kojih svaka na svoj način objašnjava nastanak nekadašnjih „distribucijskih“ kanala i trgova gdje se na otvorenom ili zatvorenom prostoru prodaju poljoprivredni proizvodi. Pri tome se ističe prostorna komponenta tržnice kao mjesta zadovoljavanja potrebe svakodnevne opskrbe i funkcionalna komponenta tržnice kao mjesta prodaje bez posrednika. Danas, gore općenito prikazani koncept tržnice, sadržajno i organizacijski izgleda mnogo složenije. Pored nužnog poduzetničkog sadržaja poljoprivrednih proizvođača, sve češće se javlja interes lokalne samouprave kao stvaraoca infrastrukturnih pretpostavki oblikovanja i uređenja tržnica.

Tablica 4. Pregled nekretnina kojima gospodare hrvatske tržnice (prema anketi provedenoj 2002.)²

Red. broj	Sjedište tržnice	Broj lokacija	Kapaciteti			UKUPNO (m ²)	Broj prodajnih mjesta (1m ²)
			Zidani objekti (zgrade) (m ²)	Otvorene i natkrivene tržnice (m ²)	Sajmišta i kamionske tržnice (m ²)		
1.	Dubrovnik	5	399	4.344	1.000	5.743	1.080
2.	Karlovac	1	9.359	8.395	-	17.754	1.290
3.	Osijek	6	4.380	12.860	36.134	53.374	2.454
4.	Pula	3	3.710	10.154	-	13.864	856
5.	Rijeka	9	8.731	11.641	-	20.372	2.104
6.	Sisak	2	8.108	1.254	1.036	10.398	1.220
7.	Split	10	10.155	35.935	-	46.090	3.112
8.	Šibenik	2	620	3.940	-	4.560	782
9.	Zadar	3	4.770	5.000	6.300	16.070	922
10.	Zagreb	21	20.298	37.986	45.370	10.3654	11.268
11.	Bjelovar	1	955	5.560	-	6.515	1.748
12.	Čakovec	2	120	2.400	15.000	17.520	2.960
13.	D. Miholjac	1	75	881	125	1.081	318
14.	Đakovo	2	355	6.215	103.115	109.685	2.570
15.	Koprivnica	2	1.025	4.071	30.000	35.096	2.000
16.	Labin	1	1.280	2.037	-	3.317	136
17.	Našice	2	300	1.500	10.000	11.800	694
18.	N. Marof	1	-	350	-	350	34
19.	Ogulin	2	85	2.647	900	3.632	488
20.	Omiš	1	-	310	-	310	124
21.	Pakrac	1	330	7.550	300	8.180	360
22.	Slatina	1	-	2.500	-	2.500	424
23.	Rovinj	1	60	1.500	-	1.560	278
24.	Sl. Brod	1	150	4.500	-	4.650	1.000
25.	Varaždin	2	456	4.500	38.000	42.956	1.182
26.	Vinkovci	1	862	22.000	144	23.006	1.408
27.	Vojnić	1	30	64	-	94	46
28.	Vukovar	1	-	600	-	600	512
29.	Plodine Zagreb	1	670	1.500	-	2.170	842
	Sveukupno	87	77.283	202.194	287.424	566.901	42.212

Izvor: S. Kaminčić, *Tržnice u Hrvatskoj, jučer, danas, sutra*, Udruga hrvatskih tržnica, Zagreb, 2004., str. 175.

² Napomena: Kako tržnicama raspolažu gotovo sva značajnija naselja u kojima obitava i nepoljoprivredno stanovništvo, procjenjuje se da su stvarni kapaciteti tržnica zapravo znatno veći.

Bjelovarsko-bilogorska županija po svojoj agrarnoj strukturi bitno se ne razlikuje od stanja u Hrvatskoj kao cjelini. To znači da je prosječna veličina obiteljskih gospodarstava mala. Loša je strana i veliki broj malih čestica. Prema podacima iz *Strategije razvoja Bjelovarsko-bilogorske županije* proizlazi da jedno domaćinstvo ima u prosjeku osam zemljišnih čestica. U tom smislu, usitnjenost posjeda uglavnom se promatra u negativnom kontekstu. Međutim, razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje treba promatrati i sa stajališta održivog tradicijskog razvoja pojedinih grana poljoprivrede. Tu svoje mjesto trebaju pronaći i tržnice te sajamski način prezentacije poljoprivrednih proizvoda Županije. Sa svojih 6.515 kvadratnih metara otvorenog i natkrivenog prostora i 1.748 prodajnih mjesta, Bjelovarska tržnica u sadašnjem obliku predstavlja mjesto gdje se ostvaruje promet poljoprivrednih proizvoda. Promet poljoprivrednih proizvoda istovremeno rješava opskrbu stanovništva poljoprivrednim proizvodima, ali i zaposlenost obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava Županije. Ukoliko ovome dodamo već tradicionalno sajmovanje na Bjelovarskom sajmu, tada se poljoprivredna proizvodnja Županije može promovirati i šire, ne samo u Hrvatskoj. Upravo je Bjelovarski sajam mjesto gdje se u prigodi glavne priredbe i drugih specijaliziranih izložbi susreću gospodarstvenici Županije i cijele Hrvatske stvarajući pozitivno ozračje razvoja poljoprivredne proizvodnje.

Zaključna razmatranja i preporuke

U radu se raspravlja o složenom fenomenu zaposlenosti u poljoprivrednoj djelatnosti. Analiza i zaključci primarno se odnose na stanje i perspektive zaposlenosti u poljoprivredi Bjelovarsko-bilogorske županije. Premda je probleme u Županiji teško izdvojiti iz općeg konteksta gospodarskog trenutka u zemlji, ipak pristup analize s niže regionalne razine može biti solidna osnova ukupne ekonomske politike države.

Bjelovarsko-bilogorska županija je prostor s visokim udjelom poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu. To treba svakako imati u vidu kada se raspravlja o stanju i perspektivama razvoja gospodarstva. Analiza temeljnih karakteristika radne snage u poljoprivredi Županije otkrila je zanimljive činjenice. Obrazovna struktura poljoprivrednog stanovništva izrazito je nepovoljna. Vrlo visoki udio poljoprivrednika s „praktičnim iskustvom“, te zanemariv udio osoba sa srednjoškolskim i visokoškolskim obrazovanjem upozoravaju na ključna mjesta promjene u kvaliteti radne snage u poljoprivredi. Obrazovni sustav, prije svega razni oblici stručnog obrazovanja, trebaju dugoročno stabilizirati input rada u poljoprivredi. Dobna struktura poljoprivrednog stanovništva u Županiji ne zadovoljava. Iz analize toga segmenta proizlazi da je preko 20 % poljoprivrednog stanovništva starije od 64 godine. Na taj način može se ustvrditi da je poljoprivredu zahvatio proces senilizacije stanovništva što dugoročno može biti ograničavajući čimbenik razvoja djelatnosti.

Rascjepkanost posjeda kao temeljni problem u razvoju poljoprivrede u Hrvatskoj jednako je prisutan i u Županiji. Ukoliko se kao cilj razvoja poljoprivredne djelatnosti postavi stvaranje kapitalno intenzivne proizvodnje, tada će se nužno morati okrupnjavati posjedi uz veću primjenu kvalitetnijih agrotehničkih mjera.

Prikaz strukture nezaposlenosti u poljoprivredi Županije ukazao je na činjenicu da su prisutna dva najbrojnija zanimanja nezaposlenih: poljoprivredni i šumski radnik. U uvjetima rastuće nezaposlenosti u Županiji različitim obrazovnim programima i mjerama aktivne politike zapošljavanja podružnica Hrvatskog zavoda za zapošljavanje poticati razvoj drugih proizvodnih vještina koje tržište potražuje.

Dio rada, koji tretira problematiku rada tržišta, otvara niz pitanja vezanih za ovaj oblik plasmana proizvoda obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. U javnosti vlada svojevrsna kontroverza glede uloge tržišta u ostvarivanju cilja prehrambene sigurnosti stanovništva. Prema jednima, riječ je o neprihvatljivom sadržaju sive ekonomije, nesređenom tržištu poljoprivrednih proizvoda na rubu zakona. Prema drugima, primjeri visokorazvijenih zemalja potvrđuju ispravnost daljnjih napora lokalne zajednice ka stvaranju infrastrukturnih pretpostavki jačanja uloge tržišta. Stav je autora da se uloga tržišta stavi u zakonodavni okvir koji potiče potporu registriranim proizvođačima ekološke hrane. Već tradicionalno sajmovanje u Županiji i Gradu Bjelovaru treba i dalje razvijati u smjeru izdvajanja proračunskog novca za izobrazbu poljoprivrednika, plaćanja stručnog nadzora i certifikacije proizvodnje, te u konačnici izlaganja i plasmana proizvoda na sajamskim priredbama.

Na koncu, Hrvatska je odlučila biti dio europskog gospodarskog prostora. Stoga i pregovaračke rezultate 11. poglavlja – poljoprivreda i ruralni razvitak – trebaju prepoznati oni, jer se te promjene njih tiču. Cilj usklađivanja u ovom području jest osigurati stabilnu opskrbu kvalitetnom hranom po pristupačnim cijenama, istovremeno omogućujući poljoprivrednicima odgovarajući prihod. Bez poticanja ruralnog razvoja, promocije tradicionalnih ruralnih obrta i kvalitetnih autohtonih proizvoda ne može se govoriti o poljoprivredniku europske provenijencije.

Literatura

- Baletić, A. W. (1973), *Demografija, stanovništvo i ekonomski razvitak*. Zagreb: Informator.
- Barić, V. voditelj i skupina autora (2007), *Perspektive i mogućnosti unapređenja komunalnog sustava u Gradu Bjelovaru s naglaskom na razvoj gospodarstva Grada Bjelovara*. (Projektna studija). Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Bjelovar: Poglavarstvo Grada Bjelovara.

Dokumentacija Hrvatskog zavoda za zapošljavanje – listopad 2011., www.dzs.hr

Grahovac, P. (2000), *Razvitak poljoprivrede u Hrvatskoj*. Zagreb: Vlastita naklada.

- Karninčić, S. (2004), *Tržnice u Hrvatskoj, jučer, danas, sutra*. Zagreb: Udruga hrvatskih tržnica.
- Nejašmić, I. (1991), *Depopulacija u Hrvatskoj, korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Nakladni zavod Globus; Institut za migracije Sveučilišta u Zagrebu.
- Poljoprivreda i privredni razvoj. Zbornik radova povodom 80. godišnjice rođenja akademika Vladimira Stipetića* (2007). Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Poljoprivreda i ruralni razvitak* (2008). Zagreb: Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske. 11. poglavlje pregovora s Europskom unijom.
- Poljoprivredna proizvodnja u 2009.* (2010). *Statističko izvješće, broj 1401*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Razvojna strategija Bjelovarsko-bilogorske županije 2011. - 2013.* (2010). Bjelovar: Bjelovarsko-bilogorska županija.
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske* (2010). Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Stipetić, V. (1975), *Prijeti li glad?* Zagreb: Globus.
- Stipetić, V. (1987), *Poljoprivreda i privredni razvitak*. Zagreb: Informator.
- Strategija razvitka poljodjelstva Bjelovarsko-bilogorske županije* (1999). Zagreb: Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Bjelovar: Bjelovarsko-bilogorska županija.
- Vajić, I. (ur.) (1992), *Hrvatski farmer*. Zagreb: Globus.
- Zaposlenost i plaće u 2009. godini* (2010). *Statističko izvješće, broj 1419*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Žimbrek, T., Grgić, I., Tratnik, M. (2010), *Poljoprivreda Hrvatske do 1990. godine*. Zagreb: Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Employment in Agriculture in the Bjelovar-Bilogora County: Current Situation and Perspectives

Summary

The workforce represents the basic input of the overall progress in the agricultural production. The general trend of reducing the share of farm workers in the total population reflects the disappearance of the traditional character of agriculture and its transformation into a developed market-oriented activity. The de-agrarianisation and urbanisation processes unstoppably shape the production structure of economy so as to reduce the meaning of agriculture within economy. Nevertheless, the strategic importance of the agricultural production (primarily its nutritional function) has revived the discussions on the need for economic policy carriers to strive harder to grant this activity a more suitable position within the global aspect of development. The analysis of the importance of the agricultural production in the Bjelovar-Bilogora County has indicated to an important fact. Most indicators of the development of agriculture in the county prove that its importance exceeds the Croatian average. The portion of the county farming workforce averages out more than in other parts of the country. The employment- and workforce-related features of the farming activity in the county indicate to a rather pronounced problem of a low level of education and the unfavourable aging structure of farmers. In addition to disunited farms, it becomes obvious that in the county, the basic prerequisites for the development of efficient agricultural production have not been met. It is hence necessary to make additional efforts at the local level to increase the production and employment in agriculture. Even more so if a solid economic basis of the economic basis for the development of ecological agricultural production is taken into account.

Keywords: depopulation; senilisation of agricultural production; dispersed population; functional illiteracy; disunited farms; rural development; green markets.

Prof. dr. sc. Vinko Barić
Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
vbaric@afzg.hr

